Mustafa İSEN, Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2019, ISBN: 978-605-7838-13-1, 181 sayfa.

Arş. Gör. Aysun Ezgi YILMAZ*

Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi Nalköyü adlı kitabın yazarı Prof. Dr. Mustafa İsen, klasik edebiyat hocası, edebiyat araştırmacısı, akademisyen, bürokrat ve siyasetçidir. Balkan kökenli bir aileye mensup olan İsen, aktif olarak siyaset yaptığı süreçte Sakarya'nın çok kimlikli yapısını inceleme imkânı bulmuş; yetiştiği toprakların taşıdığı kültürel zenginlik ve çeşitliliğe tanıklık etmiştir. Eserinde doğup büyüdüğü muhacir köyü olan Nalköyü'nün anatomisini ortaya koyduğunu belirten İsen, bu süreçte bilimsel bir kaygı gütmediğini özellikle vurgulamaktadır. İsen, her ne kadar tarihe not düşme, yaşanmışlıkların yitip gitmesini engelleme amacı gütmüş olsa da yöreyi ve yöre kültürünü geniş bir perspektifte ortaya koyan eserin, bir köy monografisi ve halk bilimi derlemesi olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Sakarya'nın çok kültürlü yapısını Nalköyü'nü merkezli olarak Nalköyü çevresiyle birlikte bir bütün olarak yansıtan eser, yörenin somut olmayan kültürel mirasıyla ilgili birçok veriyi içermektedir. Kitapta yer alan; halk mimarisi, yemek kültürü, geçiş dönemleri, toplumsal uygulamalar ve inanışlar, halk edebiyatı, halk meteorolojisi, halk takvimi vb. alanlarla ilgili veriler bunlardan bazılarıdır. Eserde dikkat çeken hususlardan biri de kültürü betimleyen fotoğrafların kullanılmasıdır; görsel etnografi okumalarına olanak sağlayan bu fotoğraflar; sunulan metin ile birlikte yöre kültürünü bütüncül olarak ortaya koymaktadır.

Eserin önsöz kısmında; kitaba ilişkin verilerin 1960 ile 1980 arasındaki dönemi ihtiva ettiği, bu verilerin başta yazarın kişisel hafızası ve hatıraları olmak üzere; ihtiyaç duyulan alanlarda ailesinden ve köy ahalisinden bilgisine başvurduğu kaynak kişilerin yardımıyla şekillendiği belirtilmektedir.

Nalköyü: Bir Hal ve Geçmiş Denemesi adını taşıyan bölümde; Sakarya'nın Ferizli ilçesine bağlı bir köy olan Nalköyü'nün coğrafi sınırlarını gösterilmekte; bir muhacir köyü olan Nalköyü'nün Bulgaristan'ın Pravadi kazası köylerinden gelen muhacirler tarafından kurulan bir yerleşim olduğu açıklanmaktadır. Türklerin Balkanlarla ilişkisinin kronolojik olarak ele alındığı bu bölümde; Balkanlar'a fetihler neticesinde gerçekleştirilen yoğun Türk iskânına, Balkanlarda kurulan Türk hâkimiyeti ve olumlu ilişkilere, Nalköyü ve çevresindeki köylerin geldiği bölge olan Kuzey Bulgaristan'daki Deliorman bölgesine ve özellikle Pravadi'ye dair detaylı bilgiler paylaşmaktadır. Bu bilgilerin ardından, Balkanlar'da kurulan düzenin 1789 Fransız İhtilali'nden sonra iyice bozulduğu ve kısa bir süre sonra bölgede yaşayan Sırp, Rum, Bulgar ve Yunanlıların yol açtığı ayrılıkçı hareketler neticesinde başlayan göç hareketinin, 1877-78 93 Harbi ve 1912-1913 Balkan savaşlarından sonra zirveye çıktığı tarihsel verilerle sunulmaktadır. Kendi ailesinin göç yolculuğuna bu bölümde değinen yazar, Nalköyü'nün kurulmasında etkili olan aile büyüklerinden de bu bölümde bahsetmekte-

* Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, aebulbul@baskent.edu.tr

dir. Göçün tek yönlü ve dönüş bileti olmayan bir yolculuk olduğunu ifade eden yazar, bu noktada göçün sosyolojik olduğu kadar psikolojik bir arka planı olduğuna işaret etmektedir. Bu bölümde ayrıca Nalköyü'nün coğrafi özelliklerine de yer verirken Balkanlar'dan gelinen bölge ile Adapazarı (Sakarya) arasındaki coğrafi, iklim, bitki örtüsü ve fauna benzerliğine dikkat çekilmekte, bu benzerliğin muhacirlerin bölgeye intibakını kolaylaştırdığı vurgulanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Muhacir Köylerinde Yerleşim" başlığı altında ele alınmış; bu bölümde muhacir köylerindeki yerleşim türleri ve halk mimarisi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Muhacir köylerinin mühendis elinden çıkmış gibi dümdüz bir yol etrafında sıralanması, köy yerleşiminin cami merkeze alınarak şekillenmesi, muhacir evlerinin giriş bölümünde küçük bir çiçek bahçesinin yer alması, yerleşkenin içerdeki bir bölümünde büyükbaş hayvanların yaşadığı bölüm olan damın bulunması, bu köylerin bahçesinde ya da evin bir kıyısında mutlak surette ekmek pişirme fırınlarının bulunması, tuvaletin eve uzak bir noktada ve daima dışarda yer alması bu bilgilerden bazılarıdır. Bu bölümde muhacir evlerinin kendine mahsus düzeni ortaya koyulurken, coğrafi, ekonomik ve sosyal koşulların mimari üzerindeki etkisine ilişkin hususlara ayrıca yer verilmiş, yörenin mimarisi bütüncül olarak okura sunulmuştur.

Üçüncü bölümde Nalköyü'ne komşu olan Manav köyleri, Laz köyleri, Çerkez ve Abaza köyleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu köylerin mimari ve yerleşim özellikleri başta olmak geçim kaynaklarına, yemek kültürlerine, yaratılış özelliklerine kadar birçok konuda bilginin yer aldığı bölümde; bu köylerle kurulan sosyal ilişkilere de değinildiği görülmektedir. Özellikle Nalköyü ile diğer muhacir köyleri arasında evlilik ilişkisi kurulmasına rağmen; iyi olan sosyal ilişkilerine rağmen Manav ve Laz köyleriyle 80'li yıllara kadar evlilik bağlamında ilişkinin kurul(a)maması dikkate değerdir. Bu bölümde ayrıca Manavlara has olduğu belirtilen dini bir faaliyet olan "hayır pilavı"na, her yıl Mayıs ayının son cuması yaz başlangıcında Allah'tan bolluk ve bereket dilemek amacıyla düzenlenen Akşemseddin Bayramı'na değinilmesi Manavların somut olmayan kültürel mirası hakkında da kaynak oluşturmaktadır.

"Nalköyü'nde Sosyal Hayat" başlığını taşıyan bölümde Nalköyü'ndeki insanların sosyal konumları, birbirleriyle ve civar komşularıyla kurdukları ilişkiler irdelenmiştir. Pek çok kültürde olduğu gibi "kadın"ların evin ana eksenini oluşturduğu vurgulanmakta; muhacir köylerinde kadının, toplumsal hayatın birçok alanda aktif bir şekilde sorumluluk aldığı belirtilmektedir. Yerel lehçenin bütünüyle konuşmalara hâkim olduğu hususuna da bu bölümde yer verilirken, başta kadınların sosyalleşme alanı olan çeşmelerin, delikanlı kız ve oğlanlar için de gözde bir merkez konumu taşıdığına değinilmektedir. Kadının birçok sorumluluğu arasında yer alan ve mutlak surette günlük olarak pişirilen ekmeğin; bu dönemlerde muhacirler arasında en önemli besin maddesi olarak nitelenmesi ve "yemek yemek" tabirinin muhacirler arasında "ekmek yemek" olarak ifade edilmesi bu bölümde verilen bilgiler arasındadır. Diğer toplumlarda haftada bir ya da on günde bir pişirilen ekmeğin; muhacirler tarafından "kurtlu" olarak nitelendirilmesi de, muhacirlerin "ekmek" çevresinde geliştirdiği toplumsal algının bir sonucu olarak okunmaktadır.

"Tarlalarda Geçen Hayat" başlıklı bölümde ise köyün en önemli geçim kaynağının "tarım" olduğu ortaya konulurken; aile fertlerinin "tarımsal" uygulamalardaki

görev paylaşımı hakkında da bilgi verilmektedir. Mısır, ayçiçeği, süpürge ve kamışın ekimi, harman ve hasadına dair detaylı bilgilerin yer aldığı bu bölümde buğday, arpa, yulaf, soğan, sarımsak, bakla, domates, patlıcan, lahana vb. sebzelerin üretiminin yapıldığına da değinilmektedir. Bu bölümde tarla çalışmaları detaylı olarak anlatılmadan önce halk takvimi ve halk meteorolojisine ilişkin verilere yer verildiği görülmektedir. Yaz başlangıcı Hıdrellez, kış doksanı, Mart dokuzu ve cemreler hakkında bilgilerin yer aldığı bölümde; bu dönemlerde yapılan uygulamalar sırasında söylenen tekerleme örneklerine de verilmiştir. Hayvanların kırlara bırakıldığı Mart dokuzundan söylenen "Geldi Mart'ın dokuzu/ Salıver koca öküzü/ Kork April'in beşinden/ Öküzü ayırır eşinden" tekerlemesi bu örneklerden yalnızca biridir.

Nalköyü'nde tarımın ne kadar önemli bir yer teşkil ettiği eserde ziraat konusunun ikinci kez ele alındığı "Nalköyü'nde Ziraat ve Yeni bir Ürün Olarak Fındık" adlı bölümde bir kez daha vurgulanmaktadır. Verimli arazilere sahip olan köyde, buğday başta olmak üzere mısırın, hayvan yemi olarak yulaf ve arpanın; bunlara ek olarak ayçiçeği, süpürge ve şeker kamışının yetiştirildiğine değinilmektedir. 70'li yıllarda tüm bu ürünlerin tahtına oturduğu belirtilen "fındık" ise o zamandan günümüze hala bölgenin rakipsiz ürünü olarak nitelenmektedir. Nalköyü'ne komşu olan köylerin ziraat faaliyetlerine değinilen bu bölümde köyler arasında yapılan ürün takasına da yer verilmekte; birbirine komşu olan köylerin bile aralarında tarımsal üretimde farklılıklar olacağı örnekler üzerinden ortaya konulmaktadır. Bölgede meyve olarak elma, armut başta olmak üzere incir, erik, üzüm, dut vb; sebze olarak biber, domates, patlıcan, salatalık, kabak, soğan, pırasa vb. ürünlerin üretildiği belirtilirken; geniş orman arazileriyle çevrili köy ve çevresinde dağ çileği, karamuk, kızılcık, muşmula, mantar gibi çeşitli ürünlerin varlığından söz edilmektedir.

Nalköyü'nde Küçük İşletmeler adlı bölümde; tarıma ek olarak bakkal dükkânları, kahvehaneler, değirmenler gibi küçük işletmelerden bahsedilmekte, köyde var olan berberlik, köy koruculuğu, kır bekçiliği ve sınırlı sayıda da olsa hayvancılık gibi gelir getiren diğer uğraşlar ve meslekler hakkında da bilgiler verilmektedir.

Kitapta yer alan diğer bölümler incelendiğinde de satır aralarında Nalköyü'nün somut olmayan kültürel mirasıyla ilgili birçok bilginin yer aldığı görülmektedir. Köyün yönetiminin ele alındığı bölümde köydeki sosyal organizasyonlar hakkında bilgi verilmekte; geçiş dönemlerinden "düğün"de görülen "toprakbastı parası", "havlu, kıyafet gibi hediye edilen eşyaların sırığa asılarak gelin arabasının önünde taşınması" gibi ritüellerden bahsedilmektedir.

Nalköyü'nün yerel ağzının ele alındığı bölümde yörenin ağız özellikleri verilirken toplumsal uygulamalar arasında yer alan ve geç yürüyen çocuklar için yapılan bir ritüel olan "adım ekmeği" uygulamasından bahsedilmekte; Nalköyü'nde dini hayatın işlendiği bölümde yine toplumsal bir uygulama olan "yağmur duası", ocak merkezli "ocak başı kokutmak" gibi inanmaya bağlı uygulamalardan bahsedilmektedir.

Nalköyü'nün düğünlerinin ele alındığı bölümde geçiş dönemlerinden biri olan "düğün" ve bu dönemde görülen uygulamalar hakkında kapsamlı bilgiler verilmektedir. "Dünür gitme", "ağırlık(başlık parası)", "kına gecesi", "düğün ekmeği hazırlama", "gelin kızdırma", "düz oyun" vb. bu uygulamalardan bazılarıdır. Bu bölümde ayrıca halk edebiyatı ürünlerinden biri olan türkülere de yer verildiği görülmektedir. Düğün temalı beş adet türkünün örneklendiği bu bölümde yer alan iki türkü şu şekildedir:

Urun kızın kınasını
Ağlatmayın anasını
Giysin gelin urbasını
Ağlatmayın bubasını…
***
Ak bakırlar susuz kaldı
Yüksek evler kızsız kaldı
Ana baba kızsız kaldı…

"Daare" denilen def eşliğinde söylenen bu türkülerin Rumeli'den getirilmiş örnekler olduğu ayrıca belirtilmekte; muhacirlik kanalıyla bir kültürün nasıl başka bir bölgeye taşındığı imlenmektedir.

Nalköyü merkeze alınarak diğer muhacir köylerinde yapılan düğün uygulamalarının detaylı şekilde ele alındığı bu bölümde komşu muhacir köylerinden biri olan Bakırlı'da görülen "Gece oyunu"ndan bahsedilmektedir. Bir köy seyirlik oyunu olan bu oyun hakkında detaylı olarak bilgi verilirken; köyde var olan somut olmayan kültürel miras alanlarından biri olan gösteri sanatlarına dikkat çekilmektedir.

Eserde geçiş dönemlerinden doğum ve ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalar hakkında da çok çeşitli bilgiler yer almaktadır. Eserde "Doğum ve sonrası" başlığı altında örneklenen; bebeğin doğar doğmaz yıkanması, teri kokmasın diye tuzlanması, göbeğinin okul veya cami damına atılması doğum çevresinde gelişen uygulamalardan bazılarıdır. Bu bölümde lohusayı korumak için yapılan uygulamalarla birlikte; hasta olan geç yürüyen, çok ağlayan çocuklarla ilgili uygulamalarda da yer verilmektedir. Bu bölümde ayrıca gençlerin aktif olduğu eğlencelere değinilmiş; Hıdrellez uygulamaları ile Balkan kültüründe farklı bir uygulama olarak belirtilen seyirlik oyun "Camal" hakkında detaylı bilgilere verilmiştir. Geçiş dönemlerinden sonuncusu olan ölüm ile ilgili inanç ve uygulamaların da yer aldığı bu bölümde ölüm öncesi, sırası ve sonrası ile ilgili inanma ve uygulamalar hakkında bilgiler verilmektedir. Evin üstünde baykuşun ötmesi, köpeği uzun uzun uluması ölüm belirtisi olarak değerlendirilirken öleceği anlaşılan hastanın sağa çevrilmesi, başında kuran okunması, ağzına sık sık zemzem suyu sürülmesi ölüm yaklaşırken yapılan uygulamalar arasında sayılmaktadır. Düğün bölümünden hemen sonra gelen bu bölümde doğum ve ölüm ele alınarak muhacirlerin geçiş dönemleri çevresinde geliştirdikleri uygulama ve inanmaların bütüncül olarak görülmesi sağlanmıştır.

Halk kültüründe önem arz eden konulardan biri de halk mutfağı ve yemek kültürüdür. Eserin son bölümü "Nalköyü'nde Yemek Kültürü"ne ayrılmıştır. Eserin önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere "ekmek" muhacir kültürünün temel yiyecek olarak nitelendirilmekte; yemeğin hamurundan, pişirilmesine, servisine kadar özel önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Ekmekten sonra ikinci ana besin maddesi olan süt ve süt ürünlerinin; özellikle "ayran" ve "ekşimik"in muhacir sofrasında her daim bulunduğuna değinilmektedir. Muhacir köylerinde temel gıda olarak yaz mevsiminde biber, kış mevsiminde ise kuru fasulyenin bulunduğu; özellikle biberin çeşitli şekillerde tüketildiğinden bahsedilmektedir. Bölüm içerisinde çorba olarak "tarhana"nın kültür içerisinde sıklıkla tüketildiği belirtilirken, kış hazırlıkları arasında yer alan "turşu"nun da muhacirlerin yemek kültüründe mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Olağan yemekler dışında köye mahsus olduğu belirtilen kolaç (pide), özel Balkan yemeği olan "dızmana" ve bu yemeklerin yapımına da yer verilen bu bölümde tatlı olarak "büzme" adı verilen hamur tatlısı ve "kabak"tan bahsedilmektedir. Hayvancılığın yaygın görülmediği muhacir toplumunda et ihtiyacının özellikle kaz kanalıyla karşılandığı belirtilmekte; bazen tavuk, bazen de az kesilen kurban vasıtasıyla etin muhacir kültüründe sınırlı olarak tüketildiğine işaret edilmektedir.

Bir Muhacir Köyünün Hikayesi Nalköyü bilimsel olmaktan çok, kişisel gözlemlere dayalı bir hatıra kitabı olarak kaleme alınmış olsa da, eser derinlemesine incelendiğinde halk kültürü ve halk bilimi başta olmak üzere; halk edebiyatı ve somut olmayan kültürel mirasın çalışma alanlarıyla ilgili birçok veriyi içermesi yönüyle bu alanlarda çalışma yapanlar için kaynak niteliğinde olduğu açıktır. Özellikle köy monografisi açısından örnek alınabilecek bir çalışma olan eserin, "muhacirlik", "göç", "uyum" vb. konulara ışık tutması itibariyle sosyoloji alanı için de kaynak olabilecek özelliklere sahip olduğu düşünülmektedir.